

jezője legyen. Ezt a meztelenítést mondják héberül סרע-nak, akár a fej, akár a test feltakarása forog szóban. Ez a bibliai ראש סרע ראש litteralis sensusa. Ebben Büchlernek föltétlenül igazan van. Így értették mindenütt a rabbik is. Ha a tanna más értelmet akar belőle kimagyarázni — a haj természetes, rendezetlen növesztését — azt csak külön hermeneutika útján érheti el. De azt az egyet mégis kifogásolandónak tartom, hogy Büchler a Szifrére hivatkozott,¹⁾ ahol a szöveg hézagos és hibás, holott sokkal nagyobb sikert ér el, ha a Szifra²⁾ következő helyét tartja szem előtt: ראשיכם אל תפרעו אל תגדילו סרע יכול אל תפרעו מן הכובע הדי אתה הן נאמר כאן פריעה ונאמר להלן פריעה מה פריעה האמורה להלן גידול שער אף פריעה האמורה כאן גידול שער. A Szifré פריע כמשמעו-ja helyett itt világosan ki van téve, hogy פריע rendesen הכובע³⁾ a főveg levételét jelenti. Különben is a két idézet egybevetése azt mutatja, hogy a סרע szó illetén értelme kiderítésének a Szifrá az eredeti forrása és innen került a Szifrébe. Onkelosz is minden סרע-t hajadon fejjel ad vissza, de ezt az egy helyet a halakának megfelelően kivételesen לא פריע⁴⁾ -val fordítja.

Pécs.

DR. PERLS ÁRMIN.

RAPOPORT S. J. L. NÉGY LEVELE.

Rapoport S. J. L., a történeti kutatás előmozdítója és felébresztője a zsidóságban, ki a történeti kritikát megteremtette, oly egyéniség, ki megérdemli, hogy minden levelét kegyelettel megőrizze a zsidó tudomány, fejlődése becses okirata gyanánt. Az ellenségeskedés és vádaskodás, melylyel legújabbán illették,⁵⁾ nem tudták személyiségének értékét leszállítani. Sokoldalú munkássága és széles tudása közel hozta őt korának kiváló embereihez, levelezése kiterjedt messzire. *Luzzatto* Sámuel Dáviddal folytatott levelezését *Gräber*

¹⁾ I. 25.

²⁾ Joma 77 a: פריעה את סרעין פורעין עצמן Semúel r. XXXII. fej.

³⁾ Ez lerontja B. azon állítását (129. l.), hogy a כובע nem volt a közönséges ember mindennapi ruhája.

⁴⁾ 4, 6a.

⁵⁾ Weisz I. H. a זכרונותי-ban. (Varsó 1895.)

tette közre, ¹⁾ egyéb levelezéséről beszámol a gazdag bibliografiai rovat Kaufmann és Halberstamm összeállításában. ²⁾

Levelezői közt ott találjuk *Sámuel Chaj dalla Voltat*, mantuai orvost, ³⁾ ki nagy bibliophilus és gyűjtő hírében állott és ki korának legjobbjaival állott élénk összeköttetésben. Gazdag könyvtára, mely nagy részben *Mortara* Marco mantuai rabbi birtokába ment át, jelenleg boldog emlékezetű Kaufmann Dávid könyvtárának részét képezi. Szorgalmas olvasó, ki könyvekből és kéziratokból számos excerptiót készít és ki áldozatkész, csaknem szenvedélyes gyűjtő. Buzgó és igazhívő zsidó, ki, mint feljegyzéseiből látszik, a legnagyobb áldozatra kész, ha például circumcisio elvégzésére kell mennie, amiért tudvalevőleg nem járt honorárium. Igen sűrűen érintkezik levélben *Luzzattóval*, *Reggióval* [ר״ג]. *Dukessel* és más kiváló emberrel. ⁴⁾ Egy fasciculusban, mely a Kaufmann könyvtárának birtokát képezi, megtaláltam levelezését, melyet az olasz *Meászphim* szokására megőrzött. Saját leveleit lemásolta és azokhoz csatolta azután a hozzáérkezett leveleket. Rapoportot Luzzatto tette figyelmessé a mantuai orvosra, ⁵⁾ ki azután több ízben felkereste azt leveleivel. A mantuai gyűjtő nagy elődök mintájára, kik olasz földön bőségesen voltak, ⁶⁾ főleg irodalmi ritkaságok gyűjtésével foglalkozott, a régi agadákat gyűjtötte részben régi nyomtatványokból, részint Olaszföldön megmaradt kéziratokból. Amellett, olasz mestereihez híven, élénk történeti érzéssel bír az olasz rabbik személyiségei és azoknak szellemi produktumai iránt. Könyveit és iratait mindig gazdag bibliografikus jegyzetcsomóval látja el, melyben a szerzőt megmenti a feledés homályától. Szükség esetén a nyilvános-

¹⁾ *אניות ש״י* etc. Przemysl. 1885. 8 füzetben.

²⁾ *Kaufmann*: Das Centenarium S. I. L. Rapoport's f. 411. l. még *Büchler S.* *שי למורה* Budapest, 1895.

³⁾ *Mortara*: *מזכרת חכמי איטליא* 69. old. és Scherbel S. dr: *Jüdische Aerzte* etc. (Berlin 1905.) 680.

⁴⁾ *Luzzatto* itéletét róla l. *אניות ש״ל* I. f. 169. old. Működéséről lásd: Kaufmann katalogusom: 482, 483, 484, 485, 486, 490, 473, 474, 475, 478, 481, 476, 477, 479, 480, 481. és 172. számait.

⁵⁾ Luzzatto levelei f. i. h. és *אניות ש״י* I. 41. old. a III. levél végén.

⁶⁾ Ábrahám József Salamon b. Mordechaj *Graziano* Modenában, a két Simson Cohen Modon (= *ש״ם*) Mantuában. Marco *Mortara* újabban és számosan mások.

ság előtt is rektifikál egyes tévhiteket. Erre czéloz a harmadik levélben említett Ábrahám Jaghel esete is, ki tagja volt az ismeretes *Monselise* családnak és akit Bartolocci, Wolf és De Rossi összetévesztenek az ismeretes censorral, Camillo Jaghellel és ezért kitért zsidóvá teszik meg. Sámuel dalla Volta kimutatja, hogy ezen Ábrahám Monselise, ki igen szorgalmasan művelte a zsidó irodalmat, soha ki nem tért.¹⁾

Rapoport 1831-ben keresi fel legelőször levelével (I. levél) és több rendbeli szivességre kéri. Az orvos igen örül *Rapoport* levelének és *ידו פיש שר* feliratú *שיר המעלות לשלמה* kezdetű levélben igen áradozó hangon sietve felel és *Rapoport*nak a kívánt dolgokat meg is küldi. A II. és III. levél igen érdekes fényt derít *Rapoport* akkori életére, mely küzdelmekben és nélkülözésekben oly gazdag. Kereskedő, ki gyűlöli pályáját, mert elvonja a tudománytól, melyet oly igazán szeret, melyet azonban oly nehéz művelni, mert ehhez is pénz kell; messziről int egy német község (talán Prága) rabbi széke, mely annyi alkalmat adna a tudomány művelésére.²⁾ (l. II. és III. levél.) A negyedik és a tudomány szempontjából legérdekesebb levél a palesztinai három évi tóracziklussal foglalkozik és hathatósan kiegészíti Luzzattóhoz intézett levelét, mely e kérdést csak érinti és erre a levélre hivatkozik. (V. ö. *אגרות ש"ר מכתב ד'* ed. Gräber 43. és köv. és *אגרות יעד"ל* I. N XC. 281. ol. és köv.) A levelezés kettőjük közt sűrű nem igen lehetett. Dalla Volta kétszer is írt *Rapoport*nak, míg feleletet kapott és úgy látszik a levelezés azután megakadt.

¹⁾ *L. Mortara*: f. i. h. 25 old. 3. jegyzet.

²⁾ E levelek érdekesen egészítik ki *Kaufmann* életrajz-vázlatát l. *Das Centenarium* stb. 393. old. Itt emelem ki *Rapoport* ítéletét a harmadik levélben korának galicziai irodalmi produktumairól, amelyekről nem sokat tartott. A harmadik levélben említett Makrobiotika, úgy látszik, kora zsidó tudósai kedves olvasmánya volt. Az én birtokomban is van egy héber kézirat fordítása Hufeland Makrobiotikájának, melynek szerzője: Dávid Hirs *Löwinger*, ki 1830 körül rabbi volt Nagy-Megyceren (Komárom m.) és ki korának magyar jeleseivel áll élénk összeköttetésben. A ש"ס, melyben sok glossája van, a rabbiképző könyvtárában van. A fordítás címe *ספר היי עולם והוא סדר תיקוני*. Érdekes, hogy a kézirat kezdete *הנוף והעמדתו על מזנו להיים ארזים...* gyanánt pilpult tartalmaz.

I.

ב"ה יום ואו עש"ק נצבים כ"ד אלול התקצ"א.

מרחוק אקרא לשלום נשא ונעלה חכם ונבון יקר רוח ושוב לבב, הושף מצפונים מספרי קדמונים רופא בשר ונפש מהור"ר שלמה חי דאלא וואלטה נ"י. מאז יאיתי את תפלתך היקרה על נפשות נדיבי לב מאחינו [בכה"ע תקפ"ט צד סו] נכבדת בעיני, ותגדל עוד בנפשי עת הכרהי טוב לבך להעניק גם להילתך מגיני תבואות שכל ומעמרים נאספו אל תוך ביתך מספרי הקדמונים אשר ברכך בהם ה' למריבה, כי כן הישבת עם ידידנו החכם יש"ר והעתקת למענו הפסיקתא מפרשת בשלח אשר ת"ל אני יצאתי ראשונה להעיר על מציאתה, וכאשר יאמר משל הקדמוני כן נאמר אנחנו בהפך הענין: מצדיקים יצא צדק ומטובים טוב כי גם לי נצמחה צדקה על ידך אחרי נחונותי [?] בעיני ידידנו זה לשלוח לי העתקת המדרש הנפלא ההוא ממעשה אצבעותיך עם התימת ידך היקרה. וככה הסיבות לי תועלת חדש מקריב בהראותך את המחזור כ"י לריעי היקר החכם שד"ל. כי גם הוא הודיעני בקצרה שמות מחברי הפיוטים הגמצאים שמה. וספרים קטנים הנלוים אליו וגם הנוד לי מפיוט רב צהלל בן נתנאל אף אם לא העתיקו לי. ואתה ידעת גבר יקר! רב צרכי לרשימות כאלה בהשלמת ספרי הגדול אנשי שם, וברכתי לחונן לאדם דעת ושוב לב כי בחר בכך להחיות אדם רב, לכלכל את נפשם בלהם שמים, ולהשקותם מנחל עדנים ומבאר חפרוה קדמונים במחוקק במשענותם, והנה לא אעזר את לבי לבקש לי גדולות מלפניך ולהעמיס עליך העתקה מאיזה ספר גדול בכמות, כי ידעתי גם ידעתי רב יקרת הזמן לכל איש ואף כי לנבון ויודע ספר כמון, אך לנקלות אשא את נפשי להעתקת ספרים קטנים בכמות ונדולים לי בתועלת, לכמותם חמדות לבי, ולכל בהן היי רוחי. ומאלה הם החבורים הנלוים אל המחזור כמו מוסר השכל לרב הא"י (אשר בידי נוסחא אחת ממנו מעשה ידי החכם שד"ל אך משובשת מאד) הלכות שחיטה היי עולם סי' הופפות מסכת דרך ארץ (אין ספק כי יש בה נוספות על הגדפסת ביש"ס) מדרש גלות שלחה, מדרש עקדת יצחק ופתרון הלומות המיוחס לר' הא"י, וגם שיר של רב צהלל אם לא תכבד ממך העתקתי. ולא אפונה כי עוד יש תחת ידך כמה חבורים קטנים קדמונים כמו אלה הנחוצים לי מאד, הנני נא הנני ידיד אדם! וצוה להעתיק מהם למעני כל אשר יבין לבך כי יועילו לדרישותי ושלה אותם לידידנו החכם יש"ר והוא יגיע לידי בטח ע"י האדון שמיד המדפיס בוויין. ועל דרך זה אשלח ג"כ שכר כתיבה באלפי תודות. ואף גם זאת אישאל ממך, בהנני נא ונסני! שאל ממני לעשות למען מאומה, אם לא בכל כחי אעבדך, כי הוא חק השוקדים על דלתי התורה וההבמה להועיל זה לזה בכל אשר יוכלו. ואני תפלה לאל הי כי יכתוב אותך בספר החיים בזה יאיש היטנה בנפיש ידיך ומכבדך

שלמה ליב כהן רפאפורט.

A levél hátán: All. Ex. Sig. Dre Sig. Samuel Dalla Wolta in Mantowo. In Italie. [2. Sep. 1831. Lemberg].

II.

ב"ה

אל כבוד איש המשכיל וגבון יקר רוח וקובץ על יד ספרים רבים ויקרים
ומרבה להגות בהם מהור"ר שמואל חי דאלא וולטא נ"י, הופא מובהק ומומחה
במגפובה.

עושים שונים ומהם המעציבים את רוחי לא נתנו לי מנוחה עד כה
להשיב על מכתבך הגעים כראוי לך, כי במשך הזמן ההוא נלקח העסק מהבית
הגבירים אשר זה חמש עשרה שנה הייתי ריע להם וסוכן עליה, וממנו כלכלתי
את נפשות אנשי ביתי ברוח ובכבוד, ועתה לא ידעתי מאין אביא להם הקי.
לרוץ אורח או ללכת בשוקים לבקש מסחר וקנין כאשר יעשו יוב אנשי עיני
לא אוכל כי לא נסיתי וגם נמנע ממני להתמכר לצמיתות היו לעיני העולם
ולהשליך אחרי גיוי כל עמלי בדעת אשר עמלתי עד הנה לא מעט לטובת אה
ועמי — זה כחדש ימים באו אלי אנרות מארץ אישכנו מאנשים יקרים אשר
יודיעוני כי יכינו למעני משמרת הוראה בעיר נכבדה שמה, והנה נעשה הדבר
לאם לאם, יואל אלוה ויבצעו את אשר החילו, וינחמוני מינוני, ומדי אשב
ואוהיל תשובה מקצות צפון, אמרתי למה ישב עוד ידידי בארץ הנגב בלי
ברכה ודרישת שלום ממני, קח נא עתה את ברכתי הלך רצון לבך היקר לעשות
שוב עמדי ואם כי לא אוכל כעת הזאת עוד להזעננ מטובתך, כי כבד ממני עתה
לפי מצבי להוציא סך כזה אשר יבקש האיש בעד המחזור (אף אם לא רב הוא
לפי ערך יקרת הספר) עוד חזון למועד, ואקוה כי יחכה לי האיש עוד ירה ימים
ויותר, כי בא תבא הבשורה אשר קותה נפשי או לא אעזוב את ארץ מולדתי
עד אשר אם שלחתי כסף מחיר המחזור ליד ידידנו החכם רש"דל נ"י.
מספר שבילי עולם לא נדפס עד עתה יותר משני חלקים אשר המה באמנה
אתך. שו"ת נ"ב מהדורא תגינא גם אתי איננו כי ביטנת הדפסתו נמכר ממנו רב
עד כי נתמעט מאד. מספר עולת שמואל לא שמעתי. אך מאשר תשיב ידי
אשלתו לך למנחה ואם דלה היא תהי בעיניך כמנחת עשיר בדעת ובכל
מהסורי האדם. והיא שתי מחברות, הראשונה כוללת תולדות רבינו נתן ויטאר
גאונים, תולדות רבינו האי וזמן רי אלעזר הקליר, והשניה תולדות רבינו הננאל
ורבינו ניסים והוספות לתולדות רבינו נתן. והנה הולכות מזה למחר אי"ה ע"י
עגלה נושאת משא המלך [דיליגאנין וואגן] והפשי תצאנה כי אישלם פה ישכר
הליכה. וערוכות הן ליד ידידנו החכם רש"דל וגם שאר ספרים הנשלחים לך
והוא יגיע המחברות לידך בשת. והנני יודך ומכבדך הו"ש בלו"ג ישלמה לוב
כהן רפאפורט.

אע"ך עוד אולי יאבה בעל המחזור לקחת איזה סך עקסעמפלארן
ממחברותי, יאמר נא כמה הוא רוצה ואולי ארצה לו אף אם לא נשאר לי רב
מעט מהם כי המשים ספרים מכל מחברת אשר הדפים האהון ישמיד ביחד
למעני, שלחתי הרבה מאד לידידים רבים בערים יחזקות ונפרדות אשר אתה
יקירי באחד מהם. ויותר לא הדפים בפ"ט.

7. Febr. 832. Lemberg. Czíme ugyanaz, mint az elsőé.

III.

ב"ה

אל כבוד ידידי הגבון המשכיל המוסלם יקר רוח רפא הנויות והנפשות מו"ה שמואל חי דילא וולטה נ"י.

אל תשתומם על המראה, אהובי, כי חלפו ירחים מעת בא אנחתך הראשונה, ואף מעת בא השניה לידי, ותשובתי נשארה מעל, דע ידידי, כי ענינים רבים התאחדו ובאו אלי במשך הזמן ההוא, לחמוס ממני כל עתותי שקפ ומנחת הלב, כי לבד עסקי המו"מ אשר הכינותי ואשר הם רק לעוד מעט לכלכול ציכי ביתי. הטרידוני כל היום, אך גם נשואי בתי הבכורה תחיה אשר ת"ל נתתיה לאיש בריה אלול תקצב וצרכי הזוג החדש אשר מסתי יאכל עכ"פ איזה חדשים כמנהג אנשי ארצי, ועוד מחלתי אשר כבדה עלי ואחיכ על בני יהידי יהיה וישכיל ואחיכ על בתי זאת הגשואה אשר ביום כיפורים זה כמעט באה עד שערי מות, ויהי חלי ומדיה שלשתנו במקום סכנה בבית בליעת הצואר, והחום גבר עלינו ומחלה זאת היתה מהלכת בעירנו ופשטה עד מאד מאד, ות"ל כלנו שבנו למצב הבריאות, ואחרי סבה הרוחה פניתי אליך אהובי להשיבך דברים על כל עניני אנחותיך.

(א) אודות ר' משה הדרשן וחבור בראשית רבתי שלו הלא כתבתי מה שיש בידי בהוספות ותיקונים להערות רבינו נתן [יעו"ש להערה 45—47] ובדברי הזכרת ספירו ושמו בתנחומא, ע"י הפירשת האזינו על מקרא זכור ימות עולם. לעלם יבדוק אדם בשמות וכ", דרשות על שמות המרגלים ואחרי שמניע לנתבי הוא מסיים וכך נמצא בספר הרב ר' משה הדרשן. והוא נמצא בלי ספק ניכ בנוסחאות של שני הדפוסים אשר אתך ממדרש הזה.

(ב) נכסף אנכי לשמוע דבריך על דבר אברהם יגל אשר העלית משאול נפשו ותלחם על ברטולוקי וואלף וראסטי ותוכל, כי ענמה נפשי תמיד על דוע אחרית האיש ההוא.

(ג) הספרים החדשים היוצאים לאור בארצנו מעט המה ונער יכתבם ולבד מספר שבילי עולם אינם שווים כלם בנזק שכר הולכתם למרחקים, פה העתיק אחד את ספר מאקריביאטיק מהדאקטאר הופילאנד, וקרא העתקתו בשם יחז חיים, וכל רוח חיים אין בה, כי לא היה להמעתיק ידיעה ברורה בשתי הלשונות אשכנזית ועברית וכמהו איזה נערים מצפצפים ומהגים וכל רוח אין בהם.

(ד) הראב"ע חבר כפי הסברה על כל ספרי תנך, ואע"פ שלא נמצא מפירושו על כל ספרי נביאים ראשונים ועל ירמיה יחזקאל וד"ה, לא בדפוס ולא בקובצי כ"י שבאו לידי מן וואלף וראסטי, אך מובא מהם במקומות אחרים כמו בפירושי רד"ק [שמואל א: ג, ח; וכ"ה, י; שמואל ב: ה, ז; מלכים ב': כג, ל; ירמיהו לג' כ"ו; ד"ה א: ב ט"ו] והראב"ע בעצמו כתב בפירושו לספר דברים [כ"א: י"ז] ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כאשר פירשתי במקומו. ור' ידעיה הברדשי כתב עליו באגרת התנצלות שלו [ע' שו"ת ישיבא סי תט"ו] וחבר להם פי' התורה והנביאים.

(ה) מחברות בכורי העתים לא יצאו עוד לאור, כפי דברי המדפיס בעבורי כי ימעשו קוניהם.

(ו) בדבר היהודים אשר בארצות ערב וכושי ובני משה ונהר סמבטיון נדפס ממני מחקר גדול איזה שנים בטרם נדפס המאמר מהחכם ישי' [ועיין בכורי עתים תקס"ד צ"ד 51 עד 77] המחקר ההוא כולל מה שיש בידי לענינים הללו — ר' מאיר ביר יצחק שליח צבור חבר פיוטים וגם בלשון ארמית כמו אקדמות, ואלו סימו נימי צרפתי ובימי רש"י, יעויין הקדמת רו"ה למחזור ורש"י תהילים [ע"ג י"ב] ולא נמצא עליו בשום ספר הגון שהלך למרחקים, ואין לנו לפנות אל ספורים והזיות היוצאים מקטני ערך ולא ידעו מהם גדולי ישראל — לא יהי לך ספק כי השליח הגשלה כעת מאנשי א"י [אם אמת הדבר כי נשלח] ישוב ייקם כאשר שבו כמה וכמה אנשים ממהזות האלה ולא הגידו דבר בלתי אם רצו לברוח איזה שכורים לשמה לב שומעיהם.

(ז) מנסשך תבין אם יכולתי בעתים ומצוקות אשר עברו עלי עד כה, לחשוב על ספרי הגדולים ערך מלים ואנשי שם, אשר גם רק הנמרס, סדורס, והכנתם לדפוס יבקש רוח נכון וצת, ועכ"ס בלתי רובין תחת עול משא הטרדות והדאגות, ובכל זאת לא שבתה כל מלאכתי בספרים ההם, עודני עוסק בעריכתם כפי יכולתי וכפי יחגוני הזמנים והענינים כפעם בפעם ומאד היית לעזר לי אם שלחת לידי קצת דברים הנמצאים אתך על תולדות איזה חכמי איטאלי, כי אז בכל מקום אשר הזכרתי את שמך בספרי וברכתך, וגם אשר ידעת מספרים כ"י הנמצאים אצלך או אצל זולתך, הודיעני שמם, ענינם, שנות כתיבתם ושם בעליהם. ועכ"ס לא יכבד עליך אם תרצה לעשות למעני ולרשום לי סדר הפסיקות הרב כהגא אשר אתך בכתב ומה שם כל הפסיקתא. תחלתה וסופה, ומאד מאד נכסף אנכי לקנות את המחזור כ"י לולי כי בעליו ירבה מאד הנסף מחירו, והגהו מבקש יותר הרבה מאשר נתן החכם שד"ל בעד כל ספרי פחד יצחק הגדפסים. אהלי ידידי! השתדל למעני והטב את לבבו להוריד מעט מיוקר המקה, ואז אשלח לידך עד מהרה כסף מלא ותקנהו למען יידך אוהבך ומכבדך דו"ש כל הימים. הכי'וה' פה לבוב יום ו' עש"ק ט' מרחשון תקצ"ג. שלמה יהודה ליב בהן רפאפורט.

Lemberg. 2. Nov. 832. Czime egyezik az I. czímével.

IV.

ב"ה

לכבוד ידידי הנבון המשכיל המהולל הוקר לכל ענין החכם מו"ה ישמאל חי דילא וולטה כ"י.

בעת באו אלי שלשת מכתבין היקרים זה אחר זה רבו דאגותי וטרדותי עד מאד, כי קבלתי עלי עבודה רבה ואעש לבדי את אשר עישו תמיד שלישה אנשים, ומן צאת השחר עד אישון לילה עמלתי ויגעתי וגם בלילה לא ישב לבי ולכל זה חלצני מצבי כי ברע הוא ועתה כי באה מעט הוחה כי המעטתי

עבודתי (וכן משכרתי) רק למען שובי להנעים אל אהבת נפשי היא החקירה בדברי קדמונינו ז"ל, אשוב גם אליך ידיד ואל אנחותיך היקרות. ואשוב עליה! על הסדר.

א) בענין הפרשות והפסוקים שבתורה שכתבתי דבני מערבא לפעמייהו דמסקי ס"ת בתלת שנין ולכן חלקו ג"כ כל פסוק לשלשה, דע יקירי! כי מצאתי לזה ראיות גדולות. אך מתוכן יתבאר ג"כ המבוכה והמחלוקת שהיה לקדמונים גם במספר הפסוקים גם במספר הסדרים שבתורה. ונתחיל במספר הפסוקים. הגה נודע הברייתא [קדושין ל'. א.]. המשת אלפים ושמנה מאות ושמונים ושמנה פסוקים הווי פסוקי ס"ת. והגאון ר"ב רשם על הגליון ז"ל כפי חשבון הגמסר בכל החומשים עולה פסוקי התורה חמשת אלפים ת"ת"מה, וע' בילקוט פ' עקב רמז ת"תנה, ובוית רענן גרים ה"א תת"מב עכ"ל. והגה נקל היה להגיה בברייתא במקום פ"ח מ"ה, אלא שום המספר ההוא של חומשים אינו טוב ומכוון לדעתי. כי כפי שמצאת במקראות גדולות נרשם אחר כל סדר וסדר של שבת מנין הפסוקים שיש בו, כמו אחר סדר בראשית קמ"ו אמציה סימן, ואחר סדר נח קנ"ג בצלא"ל סימן, וכדומה בכל התורה, ואלה הרשימות לא יתכוונו כמה פעמים עם ניק המנין של הפסוקים אם נמנה אותם אחד לאחד בסדר ההוא, ולא יתכן גם כן הסך אשר יעלה לנו אם נצרף כל אלה הסימנים מכל הסדרים בספר אחד מחמשה חומשי תורה עם הסך הנרשם לפנינו בסוף כל ספר וספר, ועוד מצאנו שני מנינים של פסוקים להז"ל ולבעלי מסורת אשר יתנגדו זה לזה וגם למנין של הברייתא שהבאנו וגם לרשימות הגמסרים לפנינו בחומשים, שהרי שם בקדושין בסמוך בברייתא אחרת אמרו והתגלה חצין של פסוקים ועל זה הגיה ג"כ הגאון ר"י ברלין ז"ל הידויש גדול כי בכל חומש וכן בתיקונים מדויקים בס' צו סימן ח' סוף פסוקא' ויאפר לו בו נרשם על צדו חצי התורה בפסוקים עכ"ל מעתה נחוי אנן כפי מספרים הרשומים אצלנו בחומשים כזה

1534	ספר בראשית
1209	ספר שמות
96	פרישת ויקרא
96	פרישת צו

בקפיטל א' של פ' צו פסוק ז' נרשם חצי הספר בפסוקים וכל הקפיטול עולה 36 א"כ יש לנכות 2935 29

עולה חצין של פסוקים 2906 ולפ"ז מספר כל הפסוקים התת"כ. ואם נחשוב כפי הברייתא דבסמך והתגלה חצין של פסוקים והיה החשבון כזה

2935	עד סוף צו
91	שמיני
40	תרי"ע עד והתגלה

3066 א"כ יהיה מספר כל הפסוקים ו' אלפים קל"ב. יש לנו איפא ארבעה מנינים מפוארים הא' תתי"ב, הא' תתמ"ה, ה"א התפ"ה ו"א קל"ב הוי"ן מהרשימות הבלתי מכוונות אחר כל סדר וסדר, אך עכ"פ כולם קרובים לחלוקי' שאצלנו היום וההבדל היותר גדול הוא רק במספר.

שך, ויהוקים מאד מאד ממספר הפסוקים של בני מערבא שדרי שם חושב מספר הפסוקים של שליט לתלתא. אולם דברי הילקוט פ' עקב המובאים למעלה בהגהת ר"ב, הם בלי ספק מאיזה מדרש של בני מערבא שדרי שם חושב מספר הפסוקים של כל התורה. פ"ו אלף ותרי"ב. וזו קרוב לשלשה פעמים על אחד מהמספרים הנזכרים. אך עדיין יעלה ההבדל בין אחת מהשימות ההן ובן שליט מספר של הילקוט בכמה מאות. אכן מצאתי עוד מספר אחר של פסוקי כל התורה והוא ג"כ של בני מערבא לדעתי. אשר הוא קרוב יותר לשלשה פעמים של המספרים שאצלנו, ממספר של הילקוט והוא בסוף תרגום הסורי של התורה הנקרא פשיטא, שהראתי ברור בכמה ראיות לידידנו הרב החכם שד"ל כי מעשה ידי עברי הוא ולא כמו שחשבו הנוצרים עד הנה כי ממקורם יצא, ויהיה נא גם מספר הפסוקים. הגרשם בו אחר כל ספר וספר ולבסוף אחר כל התורה לראיה על דעתי זאת אודות מהברו, ולכן אשאל ממך כי תמחול להעתיק למען שד"ל כל אשר כתבתי לך בקודמת ובזאת אודות סדרי ופסוקי התורה למען יהיה שלם אצלו כל מאמרי על התרגומים, וכן הבטחתי לו לשאל ממך ישאלה זאת. והנה גרשם שם בסוף התורה כזה - כלה דין כתבא דאורייתא איתיהו פתגמא שתעסר אלפין ותשע מאא ושתא - ע"כ ובנוסחא אחרת שם של אוססעריזוס - כלה דין אורייתא הויא שתעסר אלפין ותשע מאא ועסרין וחמשא פתגמין - ע"כ. נקח השלש ממספר של נוסחא השניה יעלה ה"א תרמ"ב ויהיה ההבדל רק פחות מערך רב פסוקים בינו ובין מספרים שלנו. אך יותר חידוש נמצא בפרטי המספרים הבאים אחרי כל ספר וספר מהמשה חומשי תורה בתרגום הזה שיש בהם קרובים מאד וממש מכוונים שלש פעמים כמספרים הגרשמים אצלנו, שכן בסוף פ' בראשית נמצא אצלנו סכום הפסוקים אלף תק"לד ובסורי - אסמחיק ספרא הגא קדמיא דאורייתא בפתגמא ארבעא אלפין וחמש מאא ותשעא - ע"כ. ובנוסחת אוססעריזוס שם - ופתגמא כלהון דבה ארבעא אלפין ושית מאא ותלתין והד פתגמא במסקתא פשיטתא - ע"כ, והכי מספר הנוסחא השניה השליש ממנו אלף תקמ"ג או תקמ"ד והוא רק יותר תשעה או עשרה פסוקים הנמצא אצלנו, ובסוף פ' שמות גרשם אצלנו - סכום הפסוקים אלף ר"ט, ובסורי - פתגמא תלתא אלפין ושית מאא ועסרין ואשתא - והשליש מזה עולה מכוון ממש למספר שלנו אלף ר"ט רק בפחות שלישי פסוק אחד, ובנוסחת אוססעריזוס - ופתגמא תלת אלפין וחמש מאא ואשתין - יעלה השליש פחות מעט במספר איזה פסוקים ממספר שלנו. ובסוף פ' ויקרא נמצא אצלנו מספר הפסוקים תתנ"ט, ובסורי ב"א תנ"ד והשליש ממנו תתי"ח והוא פחות מ"א פסוקים מהגרשם אצלנו. ובסוף פ' במדבר אצלנו מספר הפסוקים אלף רפ"ח, ובסורי ג"א תקכ"א והשליש ממנו אלף קע"ד והוא פחות קי"ז ממספר שלנו, ובסוף פ' דברים גרשם אצלנו התקניה ובסורי ב"א תשי"צו והשליש ממנו תתק"לב והוא פחות כ"ג ממספר שלנו. ואם נחבר כל המספרים היותר גדולים בפי נוסחאות שונות בתרגום סורי יעלה מספר פסוקי כל התורה 17028 והשליש ממנו 5676 ובפי הרשימה שאצלנו (בפיצו א' ז') עולה 5812 א"כ ההפריש רק 136 פסוקים אשר קטן הוא מאד בערך השינויים הרבים הנמצאים גם אצלנו.

בישימות סוף כל סדר כ"ל — ועכ"פ אין ספק עתה שהמאמרם ז"ל בקדושין שם במערבא פסקו להאי פסוקא לתלתא לאו דוקא האי פסוקא אלי' לדונמא נקטוהו. וכן מוכח בנמרא שם דקאמר בפסוקי נמי לא בקיאין דכי אתא רב אחא ב"ר אדא אמר במערבא פסקי לה אמקרא לתלתא וכי ואם איתא דהאי קרא בלחוד הוא דפסקא אכתי בקאין בנשארים אלא ודאי דהאי פסקי לתלתא וכן עוד הרבה פסוקים אחרים הגדולים ואיזה מהן הקצרים חלקו רק לשנים, ועי"ז לא יכלו [ידעו] עוד הישב מספר הפסוקים למקומות חלוקתם.

האמנם נמצא לר"ל (מגלה כה. א, תענית כ"ז א.) כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה, נראה להם כי היה להם כבר מקומות ידועים עכ"פ להפסק המקראות. ועוד אמרו שם בשלמה יהי רקיע באחד דתלתא פסוקי הוו אלא בראשית בשנים המשה פסוקי הוו. ע"כ נראה ג"כ מספר הפסוקים שזה לזה שאצלנו היום. וכן בירושלמי שם ושם על בראשית ויהי רקיע והא לית בהון אלא תמניא ור"ל והאין קורין אותן בשלשה. אולם בע"כ נאמר דהאי לישנא כל פסוקא דלא פסקה משה לאו דוקא הוא שהרי זו רק סברת רב ונגדו אמר שמואל הותך, וכן איתפלגון בירושלמי שם כהנא ואסי חד אמר חוזר וחד אמר חותך ור"ל חותך פסוק אחד לשנים. ועוד אם איתא שהפסוקים שלנו נפסקים כבר מימי משה, האיד אמרינן בקדושין שם דלא בקיאין בפסוקים ובמערבא פסק להאי פסוקי לתלתא והיאך הירשו להם בני מערבא לפסוק נגד חלוקת משה וגם סתמא דלשנא במתניתין דתענית ביום א' בראשית ויהי רקיע ביום ב' יהי רקיע יקוו המים (ובשני אלו הקריאות לא נמצא רק ח' פסוקים ובכ"ז נחלקים לנ'). ולקמן נראה עוד כי בהלוקה שע"פי המסורה הוכרחו פעמים ג"כ לחלוק שמנח פסוקים שלנו גם לשבעה קיזאים) מורה כי לא היו עוד הפסק המקראות קבועים ומתפשטים כמו אצלנו. והנה אמרו ג"כ (ברכות י"ב ב') על פרשה דלא פסקה משה אנן לא פסקינן ליה וזה בע"כ לאו דוקא הוא שאם הכונה לפתוחות וסתומות והרי אנו מפסיקין ביניהם. ואם לחלוקת פרשיות שלנו, והרי בני מערבא דמסקי ס"ת בתלת שני מפסיקין יותר מאתנו. אלא ודאי רק לישנא מעליא הוא בלחוד, ורצו רק להראות שכבר היה להם קביעות בהפסק הפסוקים וכן בפ"שיות בישיבות בבל המאוהרות וכן גם בא"י בזמן ההוא כמו שהראינו מירושלמי אכן בימי בעלי המשנה וגם בימי שמואל עוד לא היה קביעות זו מתפשטת כל כך. וכן נראה מבואר מלישנא דר' חנינא קרא (מגלה שם בבבלי) צעיר גדול היה לי אצל ר' חנינא הגדול ולא התיר לי לפסוק אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין ע"כ. הנה ר' חנינא קרא שקרא כן בעבור שהיה בקי במקרא וקורא בו לרבים גם בשבתות. יעויין סדר הדורות ואנשי שם, ורצה לה"שות לו לפסוק גם באמצע פסוקים הנקבעים לא מזמן כביר. ור' חנינא התיר לו זאת רק בינת הלמוד לתינוקות. ונשאר עוד א"כ הפסק של בני מערבא דפסקו פסוקי דילנא לתלתא כפי מלמדי תינוקות. וכן כי ירושלמי דמגלה (פ"ד ה"ה) ר' שמעון ספרא דטרבנת אמרין ליה בני קרתא קטע בדיב"ייא דיקרונון בנינן (ר"ל הפסק באמצע הפסוקים) אתא שאל לר' חנינא א"ל אין קטעון רישך לא תשמע לון ולא שמע לון וישרון ליה מן ספרותה, בתר יומין נחת להבא (ר"ל לטב"יה מקום

חבור הירושלמי והוא בעמק) קם עימיה ריש בן יוסינה, א"ל מה את עבוד בההוא קרתך, ותני ליה עובדא, א"ל ולמה לא שמעת לון, א"ל ולינן מקשיעין לון בסידרא וכו' ר"ל לבני התינוקות, מכל זה נראה ברור שמלמדי תינוקות הרישו להם גם בא"י ובמקומות של החכמים כמו פנייה שלא להשגיח על חלוקה הנקבעת בפסוקים ולהפסק להם הרבה באמצע הפסוקים כפי איזה חלוקה אחרת שעלה מספר הפסוקים שלש פעמים כזה שאצלנו ובישאר קהלות כמו דבריבנת וכדומה הרישו להם גם לקרות בשבת כפי חלוקה זאת אחרת. וכן הרישו להם עוד בימי ר' בנימין בעל המסעות באיזה קהלות מצייים לסיים התורה בשלש שנים. לכן אחשוב שמה שאמרו בקדושין במערבא פסקו להאי פסוקא לתלתא, וכן במנלה (לפ ב.) דבני מערבא מסקי לדאורייתא בתלת שנין אין הכוונה על בני א"י דוקא שהם אפשר כבר היה להם או בימי חבור התלמודים מנהג קבוע בחלוקת המקראות כמו זו שאצלנו, רק הכוונה על איזה קהלות אחרות השוכנים ממערב לבבל כמו מצרים דבריבנת אחלב ודמשק, ומאחד מאלו המקומות נבע המדרש של הילקוט עקב במספר המשולש של פסוק התורה. בדריבנת או דמשק או שאר קהלות מהסוריים נכתבו ג"כ בסוף כל ספר של תיגום סורי מספר המקראות המשולש על מספר שלנו ובכל זה עוד בימי רב נודעה גם במקום ישיבתו חלוקת סדרי התורה כבני מערבא דמסקי לתלת שנין. שהרי הוא הדורש ואין קנה מנין קינ"ה, והחלוקה ההוא נשארת עוד בידינו עפ"י המסורה (בתחלת מקראות גדולות), לא בן חלוקת הפסוקים שלנו לשלשה שלא נודע מהם עוד רק מה שנשאר אצלנו בתלמוד קדושין מהאי קרא ויאמר ה' אל משה הנני בא אליך בעב הענן. אך עוד באיזה סדרים כפי חלוקת המסורת החכמה יורנו לומר כי חלקו בהם רוב הפסוקים שלנו לשלשה כמו בסדר כ"א של ספר בראשית שנישם ויוסף אברהם עד אלה תולדות יצחק ואין ישם לפנינו כי אם כ"א פסוקים. והואך יכלו לקרוא בהם בשבת שבעה קרואים. והמעין בסדר ההוא של לך לך עד ויהי רעב ימצא איך היה נקל שם החלוקה של כל פסוק לשלשה. ונראה שרק בימים קדמונים חלקו בן את הפסוקים ואולי עוד בימי התלמוד כמו רב יוסף במערבא המקרא מהנה אנכי בא אליך. אך אה"כ כשנחפשה החלוקה שלנו בפסוקים גם במערבא, ובכל זה חלוקת הסדרים לקנה שיעלו לשלש שנים נשארו עוד בעינה. המציאו להם עצה כשאירע להם שבת שהסדר שלו לא היה מחזיק כ"א פסוקים ולא היה בו כדי חלוקה לשבעה קרואים שאז לקחו להם איזה פסוקים מסדר המאוחר של שבת הסמוך אשר יש בו יותר מן כ"א פסוקים ורק עפ"י נבין מאמר במסכת סופרים (פ"א ה"ד) 'ימלא שבע קראת ובלבד שיהא בסדר עשרים וא' פסוקים ליתן לכל קורא וקורא ג' ואם פחות יוסיף על סדר זה מפרשה אחרת' ע"כ והנה כפי חלוקת הסדרים שלנו לא נמצא שום סדר שיהזק פחות מן כ"א פסוקים. ואין אנו צריכין ג"כ לצמצם וליתן ג' פסוקים לבד לכל קורא, רק יותר מן כ"א לרוב. אלא ודאי שכוונת בעל מסכת סופרים לחלוקת הסדרים שע"פ המסורה לקנ"ה ולשלש שנים ואז היו נמצאים סדרים של י"ח ושל י"ז וגם של ה' פסוקים כמו שהראתו. ובימי בעל המסכת ההוא שהיה כפי הנודע בימי הנאונים לא חלקו עוד פסוקים

שלנו לשלשה רק הוסיפו להם פסוקים מסדר מאוחר כנ"ל. אולם בהכרח שלא כן עשו בימים קדמונים ר"ל שלא משנו להם פסוקים מסדר המאוחר רק חלקו כל פסוק שלנו לשלשה שאל"כ לאיזה ענין עשו להם חלוקת הסדרים כזו שע"פי המסור' שלא יוכלו לקראות בהם בשבת ומה ראה על ככה המחלק, אם הוכיח בשבת בביה"כנ לעזוב את חלוקתו איך ספק א"כ שאז חלקו ני"כ הפסוקים ולא הצטרכו א"כ עוד לקחת להם פסוקים מסדר מאוחר, אך אה"ב (בימי בעל מסכת סופרים) נתפשטה ונקבעה בכל מקום חלוקת הפסוקים שלנו, ורק חלוקת הסדרים נשארה עוד לקני'ה כמו שהיתה עוד גם בימי ר' בנימין בעל המסעות, ואז הוסיפו להם לפעמים פסוקים מפרשה מאוחרת. ודי בזה.

וכן בשאר ספרי תנך יש שינויים הרבה במספר הפסוקים ומקומות חלוקתם, שכן בברייתא דקדושין שם יתר עליו (על מספר הפסוקים שבתורה) ספר תלים שמנה ואצלנו נרשם נת"לך סכום פסוקי דספר תהילים שני אלפים תיקבו ושם עוד חסר ממנו דברי הימים שמנה, ואצלנו סכום הפסוקים של כל ד"ה אלה תרנ"ו. ימצאנו כבר תיבה אחת אשר אצלנו הוא מחוברת למקרא הקודם וכדברי ר"זל למקרא המאוחר והוא בעובדיה (פסוק פ' ו"י) למען יכרת איש מהר עשו מקטל: מחמס ארץ יעקב וכו' ובירושלמי (פ"א דפאה) מהשבה רעה הקב"ה מצרפה מקטל מחמס אחיך יעקב וכו' הרנו אלא מלמד שחשב עליו להרנו וכו'. וחידוש שיטתו כאן נוסחת ר"ל לנוסחת העתקת השבעים וואולגאטא תרגום הסורי והערבי ע' אייכהארן מבוא לספרי תנ"ך ה"א ס' ע"ו. — וגשוב על התרגום הסורי על התורה שהוכחתי בזה כי הוא היה בימים קדמונים תרגום של היהודים בבקלות של אסיא חחיצונות (ואח"כ לקחוהו להם הגוצרים וכתבוהו: בכתבם) לכן מספר פסוקיהם ני"כ כפי מספר הפסוקים של בני מערבא — והיה ראוי לפ"ז ני"כ שיהיה מספר הסדרים של כל התורה בתרגום זה קנ"ה כמו לבני מערבא דמסיימי בתלת שנין, אך לא לכוסף נפשי והשערתי ראיתי כתוב אחד רשימת המנין של פסוקי התורה שכתבתי למעלה דחמילין בלחחא (ר"ל המובדלים בחלקים) קכ"ו, וכן בנוסחת אוססעריוס שם בחשבון פרטי של מספר הסדרים מכל ספ' וספר וסך הכולל קכ"ו ועל כרחנו נאמר שזו חלוקה אחרת, ואולי אינו כלל לקראות השבתות של השנה או לאיזה קהילות דמסיימי ס"ת בתרין שנין ופלגא או רק למלמדי תינוקות ובהעתקת שבעים זקנים נמצאה עוד חלוקה אחרת וחדשה בפרשיות שבן התרגום הסורי נמצא בסוף ס' בראשית כפי נוסחת אוססעריוס כזו. שלם ספרא קדמא דאורייתא דהויין לחחוי (ר"ל חלקיו) תלתין וארבעא, וקפלאא (קפיטל) עשרין וחמשא איך משלמנותא דשבעין ותרין (ר"ל כפי הקבלה של ע"ב זקנים) עד כאן. ומספר זה של כ"ה אינו כפי מספר הסדרים שלנו שהוא רק י"ב ולא כפי מספר הסדרים של המסורה שהוא מ"ג ולא כפי הסורי שהוא ל"ד ולא כפי חלוקת הקפיטל שלנו שהיא נ' — נבא למספר ק"עה פרשיות של מס' סופרים, הן מושכלת השע"תך שהיו מוסיפין בחלוקות על מספר קנ"ה והיו מחברים לפעמים שני סדרים ביהד כמו שאנו עושים בחלוקה שלנו, אכן לדעתי סוף המאמר שם במ"ס סופרים דהלבך קובעין קע"ה סדרים בתורה וכ"ז עד עולת תמיד הוספה מאיזה אחרון,

שכן תחלת המאמר אמר ריב"ל עד הלכך נמצא בלשונו בירושלמי רפ"ט"ז דשבת ולא יותר, וכן הלכה י"א שם במס' סופרים קמ"ז מזמורים בתהילים נמצא ג"כ בירושלמי שם, רק הלכך שבאמצע עד עולת תמיד נוסף הוא, ולא כמו שכתבת באחת מאנחותיך, וה"ל - אשר לא בן דעת הירושלמי שבת פט"ז ומס' הסופרים הג"ל שמונים קע"ה סדרים - ע"כ לשונך. ובאמת בירושלמי יש כתב שיש קע"ה פרשיות בתורה שיש בהם דבור ודבור אמירה וציווי, ובא איזה אחרון והשב לו י"ב קע"ה פרשיות ומספר זה היה קרוב למספר קפיטל שלנו העולים קפ"ז ונקל לשער שהיו לאחרון הזה איזה קפיטל מאוחרים שהלוקים אצלנו כמו בתילים הגחלק אצלנו לק"ן קפיטל ולקצת סופרים לקמ"ה, ע' שם בסמוך במס' סופרים בירוש' שם.

(ב) תסלח אם אומר כי פירושך במאמר ר' אילעא מלמד שעברו זכו' (סנהדרין מד' א) רחוק בעיני שנים אם ידעו ה"ל ודרשו נימטריאות עוד לא דיכו הדרך של המאוחרים לחשוב המלה עם הכולל יותר מזה עוד עם האותיות וכולל כמו שרצית, וגם כשדרשו איז' נימטריאות לא חדלו מהניד זאת בפירוש תיבה פלונית בנמטריא כך. אמנם כאן הניד המ"ד בפירוש את טעם הדרשו שנאמר חמשה גם, וגם מתהלה חשב בכונה כל החמשה גם בפירוט.

(ג) הא לך העתקה מאשר נשמט ממחברתי תולדות רבינו ניסים סוף הערה 39 ממש במקום שמסיימת הערה זו בדפוס, היה כתוב אצלי כזה: - נפן עוד ונחה ספור אחד - מרבינו ניסים (ד' א') על ר' יהושע בן לוי שהלך עם אליהו זל רק שהבטיח לו שלא לשאול לו ולא לנסותו על כל דבר אשר יהיה המה בעיניו ואעפ"כ לא היה יכול להתאפק באחריתו ושאלו ואליהו ז"ל השיבו אך עזבו תיכף, והוא נחמד ויקר מאד בדרכי ההשגחה הנעלמים בהשקפה ראשונה לעין בשר, ונחקרים רק לצדיקים ויראים ומובא כלו בסדר הדורות אצל ריב"ל ולא נמצא לפנינו שום מקור בתלמוד, אמנם ראה זה דבר נפלא שכתבניתו ממש נמצא בתורת הישמעאלים (קאפטל יח" צד 249 בהערת וואהל) רק בשינויים ששם פגע משה רבינו ע"ה באחד מעבדי השם, ובהערות כל המפרשים בין הערבים הראשונים עבד השם זה היה פנחס בן אלעזר הנקרא אצל הערביים אלחצר (ה"ל נער ורך כל הימים) וכפי דבריהם היתה נשמתו תהלה בפנחס ואח"כ נתגלגלה באליהו ואח"ז בשאר חכמים צדיקים והוא ג"כ מעין דברי ה"ל פנחס זה אליהו שהי וקיים לעולם, וכבר נודע ישמה"מד השתמיש הרבה באגדות שלנו ע"פי איזה מורים יהודים שספרום לו, וא"כ החילוק רק בשואל ישם הוא מישה רבינו ובאן אצל רבנו ניסים הוא ר"י בן לוי אך הנשאל הוא שם ובאן אליהו, ועיין עוד שם ושם התחלת השיחה בין שניהם שזה ממיש, שאמר לו אליהו ד"ל לא תוכל ללכת עמי ולעצור במילים מבלי תשאלני וכו', אך בדברים הגסלאים שראה לא ישוו רק באחד והוא בקיר נוטה לנפול אצל איזה רישע (ובקראן אצל אנשי עיר רעים וחטאים) אשר הניק אותו אליהו זל ובנהו מחדש, והניד לו באחרית שהיה שם מטמון תחת הקיר, ואם היה נפל היה מתעשר הרישע או רשעי העיר; ובשאר הפלאים יש הבדלים כי מה"מוד אהב ליפות כל ספור לפי חפצו ושרירות לבו וכן עשה גם לסיפורו הלו פעם יטנה אותם להוסיף עליהם

יופי לפי דעתו ופעם לתועלת התפשטות אמונתו, ובסיפור זה שלמדוהו ניב היהודים בלי ספק, חיבר שני הדברים ביחד. החליף שם ייב"ל הבלתי נודע לערביים במשה רבינו ע"ה הנודע לכל עמי אסיה הקרובים והרחוקים, להגדיל הענין בעיניהם, וע"ז הוכרח ניב ללכת לאחוריו קצת באליהו והעמיד תחתיו עבד ה' בסתם וכיוון כפי המפרשים לפנחס אשר באמת הוא הוא רק שפנחס מסכים יותר לזמן משה רבינו. אולם זכר לדבר שבאנדה ישנה המדברים בסיפור זה ר"י בן לוי ואלהו כדברי רבינו ניסים, הוא שנודע ייב"ל בשני התלמודים ומדרשים למדבר הרבה עם אליהו גם רק אליהו הגביא נודע בתנך ואנדות לעושה תמיד נפלאות ולא פנחס, ולכן רק לשני אלה היה ראוי ליהם מעשה נורא כזה. חוץ מההדחקה הגדולה להעמיד משה רבינו מבחר הנביאים למשה ממדרגת שום אדם זולתו בדיעת דרכי ההשנחה, גם הוסיף עוד מחמד שפנחס נקב חור באיזה ספינה כדי שתטבע ומשה לא היה יכול להתאפק עוד וצעק מה עשית? ובאחריית גלה לו פנחס שידע אשר מלך אחד הודף אחריה ויהרג כל אנשי הספינה לכן נקב חור למען שבעוד שימהרו האנשים להמלט על נפשם מהמים יתמלטו גם מההודף והוא דבר נאה בתחבולות יוצר כל יצירה. אכן הוספה אהרת שפנחס הרג נער אחד פתאום ונלה למשה באחריית שידע הוא אשר זה הגער בשניוניו וכפירותיו ידח את לב אבותיו המאמינים, מראה בעליל את יזע מהשבת מחמד שרצה להתיר שפיכת דם הנערים אם יחלקו על אבותם המאמינים כבר בתורתו ובסיפוריו, ושם לבו לדבר הזה בפרט בעבור כי עפ"י דוב הנערים הם המתנגדים לאמונות חדשות וספורים בדויים נגד הזקנים והזקנות אשר יפו אוזן למו וכזה וכזה נראה והשמע בכל דור ודור, ועכ"פ אין ספק ששמע מהמד סיפור זה כלו ע"י איזה אנדה ולקחו באמתחתו לעשות בו מה שלבו חסין, והראתי בהערותי על הקראן שהרבה השתמש באנדות שלנו, ולפעמים נוכל להוציא טהור מטמא, היינו שנמצא כמה ענינים אשר יפצו אור על איזה מאמר סתום בדר"זל, ואין כאן מקומו, ועתה עיין באגרת רשינ שהוצאת הקראן היתה בסוף ימי רבנן סבוראי וחדע ניב מזה קדימת סיפור זה אל רבינו ניסים. ויש להעיד שהיו ספורים כאלה במדרשים מיוחדים כמו שנמצא אצלנו דוגמה במדרש עשרת הדברות שהוא רק קובץ ממעשיות נחמדות וגם רבינו ניסים השתמש בו כמו במעשה של י מאיר ואכסנאות (הערה 33) וכן יש שם הספור בחכמת שלמה לעמוד על החקירה מי משלשה האנשים נגב הממין שהטמינו כלם ביהד (כ"ח א.) ובמדרשים כאלה שנאבדו מאהנו היו נמצאים בלי ספק יתר הספור שרשמנו. ע"כ השמטה. ואחשוב עתה כי גם מעשה היתוש של נמרוד שהבאת בסוף תולדות ה' שמשון מודון לקחוהו הערביים ממעשה היתוש של טיטוס בתלמוד ומדרשים ושבוהו לנמרוד ויחסו המעשה לאיש יותר קדמון ויותר מפורסם. וביותר ידעו מאברהם ונמרוד מפני שמחמד דבר מהם לרוב בקראן, וכוונה להשוות עצמו לאברהם.

(ד) נהינא כד הווא טליא קראתי בספר מעשה ניסים בלשון יהודית דייטש ושם ראיתי את המעשה של י מאיר בר יצחק והוא הנקרא ה' מאיר בעל הגם ולא כמו שמועים יבים שהוא ה' מאיר התנא בעבור מה שספרו עליו

בהלמוד עליו, כי בשביל נס אחד לא נקרא ר' מאיר התנא בעל הגם בשום מקום בתלמוד, ויותר ניסים הרבה אירעו לתנאים כמו לרש"בי לרס"בי ולר"ח"בד.

(ה) תשואת חן לך על העתקת המאמר הפסיקתא דר' טוביה בעי שמות של הקיבה וישראל והתורה ואין לי מה להוסיף כאן על דבריך בפירושי הפיוטים רק לפרש דברי הפסיקתא באות ה' של ישראל - העמוסים וגשומים - שכתבת לא ידעתי פירושן, ובאמת צ"ל והגשומים והכוונה ללשון המקרא (ישעי' מ"ו ג) שארית בית ישראל העמוסים מני בסן חגשומים מני רחם - וכן אנו אשכנזים אימרים אחר הוצאת ס"ת אב הרהמ' הוא ירחם עם עמוסים ויציל וגו' וינער ביציהר מן הגשומים, נקט ג"כ העמוסים והגשומים בסתם והכוונה ג"כ ללשון הכתוב:

(ו) כבר הודיעני החכם שד"ל כי הרב אב"ד מפאדווה קנה לו פירוש ארוך על התורה כ"י מבעל הטורים, אך כבר השיבותי לו ג"כ כי נדפס בארצנו (בואלקווא) זה כמה שנים ומורי הנאון מו"ה יצחק ז"ל העיר בהסכמתו שם על פירוש החדש בפסוק והסגיד את הגנע, ע"ש בנוף הספר.

(ז) רב תודות לך על שלחך לי מחברתך היקרה תולדות ה' שמשון כהן מזדקן ז"ל ולעת זכר שמו בין אנשי שם יזכר גם שמך לטוב, ואחרי הואי כי ידיך לא אסורות מהעלות על ספר תולדות מושכלות כאלה, אומר לך למה אחזת באחרונים ובלתי מפורסמים כ"כ, הלא טוב לך לאחוז בגדולים קדמונים ומפורסמים והנה אוצר נהמד מספרי כ"י וגם מאשר תוכל להשאיל לך בארצך על אשר יורו לך רעיוניך כי נחויך הוא לך, ואז יודוך הכל כי הוצאת להם פנינים מקרקע הים. וגם אני אודך לעולם וכל אשר תשלח אלי אדרוש ואחקור בו ואוסיפה עוד דברים ושמך יהיה לאות ולמופת בספר אי"ה. חזק ואמין איפא ידידי יותר בספרי הקדמונים בחפש מחפש, ואז התענג ותמצא הון רב, וכפעם בפעם הענק הענק מניך גם לידיך ואיש ברייתך, ותעתיק למעני איזה מחברת קטנה כ"י קדמונית, — ולא אבקש ממך העתקת שום ספר גדול רק מאיזה ספר קטן אשר ימעטו הזמן והמלאכה בהעתקתו כאשר עשית לידיך החכם יש"ר בהעתקת פסיקתא דויהי בשלח, וכן תוכל לעשות כעת למעני בהעתקת פסיקתא על חמש מגילות ואם עוד גדולה היה המהברת לפניך תמהול להעתיק מנלה מנלה, באגרת אחת מנלה זו ובשניה אחרת עד תומך, ואני כל אשר בכחי לעשות למענך עשיתי ואעשה, הלא שלחתי לך מהבורתי וכן הוספתי לך עתה בכתב כל הגשמת בדפוס, ומה מעוד ענמה נפשי כי לא אוכל עוד מלא משאלות נפשך בחיבור של החכם צונץ, ובאמת אינך יודע מה כבד לפעמים גם לי להשיג ספר נדפס בארצות אחרות, וזה ספר של החכם צונץ הישנתו במתנה הצי שנה אחר צאתו לאור, והחכם יוסט הדפים יותר מחצי שנה מחברת מגן וצנה על ישראל נגד המדפוס שטרעקפוס, ועוד לא השנתי אותה, וכבר שניתי ושלשתי אודותיך להחכם צונץ ואולי יקרה לעיניו נוסע וישלח לך בלא ספק על ידו, וככה החבור תעודה בישראל בכבוד גדול שלח לי המהבר ספרו זה כי בפקודת הממשלה נמנעה הולכת ספרים עברים מארץ רוסיא, ואחד הבא ליד ה' שמואל ליב הר הזהב היושב על הגבול נשלח למנה ליד החכם שד"ל. ומה אעשה לך איפוא

היום? ודע כי מספר מצרף (אשר לא צורף) לא נדפס רק ח"א ולא יותר, והגני מבטיחך כי בעת שיבא איזה ספר לידי אשר יבין גם לפניך אשלחהו לך בשמחה ובטוב לב כי ידיך ומכבדך אנכי החותם פה לבוב יום א' צום העשירי תקצ"ד.

שלמה יהודה ליב כהן דפאפורט.

Lemberg, 23. Dec. 833.

Budapest.

DR. WEISZ MIKSA.

RAPOPORT TÉVEDESEI A BIBLIAI VERSFELOSZTÁSRÓL.

Dr. Weisz Miksa jeles munkatársunk által az előző közleményben kiadott Rapoport-féle levelek közül az utolsó főképp a versfelosztásnak van szentelve. R. itt kifejtett nézetét 1845-ben, tehát 12 évvel a levél kelte után a Pollák által kiadott »Halikhóth Kedem« című gyűjtő kötetben közzétette. Azért mégis lenyomattuk, mert először nem akartuk a levelet megcsonkítani; másodsor pedig, hogy összehasonlítás által láthatóvá válják, hogy R., a nagy kritikus, mikép kutatta éveken át ugyanazt a témát. A nézet, melyet a versfelosztás történetéről felállított, általánosan elfogadtatott, csupán Baer utasította vissza, de nem czáfolta.

Rapoport nézete az, hogy a régiek versfelosztása egészen elütött attól, amely a maszórában reánk maradt. Palesztina és Babylónia külön versfelosztással bírt, sőt a maszóra maga különféle versfelosztást hagyományoz. Maszoretikus tanulmányainkban, melyeket egyidejűleg a Jewish Quarterly Review-ban és a Magyar-Zsidó Szemlében közzétettünk, a talmud, midras és maszórából vett nagyszámú adattal döntöttük meg ezt a nézetet és bebizonyítottuk, hogy ősidők óta ugyanaz a versfelosztás járta (M.-Zs. Szemle, XIII. 304—315., XIV. 230—242. és 316—328., XV. 41—49. és 334—343.). Nem ismételtük e levél alkalmából az összehordott terjedelmes bizonyító anyagot, ugyanezért csak ráutalunk majd R. egyes állításainál cikkünk azon lapszámaira, hol a czáfolat bizonyítékai találhatóak. Rapoport állításait számozzuk, hogy az áttekintést megkönnyebbítsük.

1. A rabbinikus bibliákban minden heti szakasz után feljegyzett versösszegek több esetben nem egyeznek azokkal a